

پیشگفتار

همان‌گونه که تئوریها در زمینه‌های گوناگون علوم اجتماعی و علوم رفتاری به طور مستمر در حال تغییر است و به سوی تکامل می‌رود، پژوهش علمی نیز هر لحظه پیچیده‌تر می‌شود و در مسیر تکاملی خود روشهای جدیدی را متناسب با موقعیتهای معینی عرضه می‌کند. این امکان همواره وجود دارد که روشهای پژوهش در بسیاری زمینه‌ها به گونه اساسی دستخوش تغییر شود و با روشهای کاملاً جدیدتری جایگزین گردد. واقعیت این است که پژوهشگر تا آن حد که باید در تفکر و حرفه پژوهشی خود جدی باشد نسبت به تشخیص و درک روشهای پژوهشی نیز باید تا حد ممکن کوشا و حساس شود. اگر پژوهشگر بخواهد مفاهیم جدید پژوهش علمی را به‌خوبی درک کند و در پیچیدگیهای کاربرد مؤثر آنها گم نشود، دست کم باید با جنبه‌های کاربردی و ماهیت نظری این روشها آشنا باشد. دگرگونیهای سریع اجتماعی و گوناگونی واقعیتهای زندگی، پژوهشگران اجتماعی را به گونه فزاینده‌ای با مناظر و بافتهای جدید اجتماعی روبه‌رو ساخته است. به اعتقاد پژوهشگران کیفی، این تغییرات سبب شده است روش‌شناسیهای قیاسی سنتی، یعنی استنتاج پرسشها و فرضیه‌های پژوهشی از مدل‌های نظری و آزمون آنها در برابر شواهد تجربی، از تشخیص و تمایز چیزها عاجز بماند. از این رو در پژوهش به‌ناچار به گونه فزاینده‌ای از راهبردهای استقرایی استفاده می‌شود. یعنی برای مطالعه بافتهای اجتماعی به جای شروع از تئوری و آزمون آنها، «حساس‌سازی مفاهیم» ضرورت می‌یابد. به همین دلیل، بررسیهای کیفی در سالهای اخیر به گونه فزاینده‌ای در علوم اجتماعی و پژوهشهای رفتاری نفوذ یافته و برای بسیاری از افراد که مایل به پژوهش درباره موضوعات واقعی زندگی و مسائل آن هستند، به منظور آشکارسازی معانی جنبه‌های مختلف زندگی اجتماعی که پیش‌تر به‌خوبی درک نشده است، مجموعه‌ای از روشها را عرضه می‌کند.

انگیزه اصلی برای اختصاص این کتاب به بررسیهای کیفی، تحولات شگرفی است که طی سالهای اخیر در علوم اجتماعی و رفتاری صورت گرفته است. تکیه بر جنبه‌های گوناگون و به گونه کلی پیچیدگیهای این علوم، ضرورت استفاده از این روشها را به گونه جدی مطرح ساخته است. اما واقعیت این است که این روشها نسبتاً پیچیده بوده و فراز و نشیبهای فراوانی دارد و کمبود منابع معتبر در این زمینه، همواره مسائل و مشکلاتی را از لحاظ روش‌شناسی برای علاقه‌مندان به پژوهش علمی ایجاد کرده است. از این رو فراهم آوردن چهارچوبی مناسب برای پژوهشگرانی که مایل به کاربرد این روشها هستند، اما احساس می‌کنند به آشنایی بیشتری با مبانی آن نیاز دارند، و ارائه الگوی نسبتاً جامع برای رفع کاستیها، طبیعتاً امری ضروری به نظر می‌رسد.

محتوای این کتاب نه‌فقط تشریح بررسیهای کیفی، بلکه طرح‌ریزی برای تدریس آن نیز هست. از آنجا که پیچیدگی مطالب تخصصی ممکن است مانع شکوفایی استعدادها بالقوه دانشجویان شود، برای رفع این اشکال و هدایت تدریس به سوی مسائل کاربردی، در برخی موارد بیش از حد مورد نیاز به تشریح مطلب پرداخته شده است که شاید برای برخی افراد، پیچیده و حتی خسته‌کننده به نظر آید. اما برای بسیاری دیگر که علاقه‌مند به آموختن چگونگی به‌کارگیری این روشها در مسائل پژوهشی هستند بسیار جالب و مهیج خواهد بود. گاه نیز تنوع و گستردگی مطالب موجب شده است به توضیح مختصر درباره آنها بسنده شود.

برای بیان مفاهیم تخصصی، تا حد ممکن سعی شده از نمادها و اصطلاحات رایج که صاحب‌نظران به کار برده‌اند، استفاده شود. در برخی موارد که برای اصطلاحات خارجی لازم بود معادل فارسی انتخاب شود، حداکثر تلاش در رعایت دقت از لحاظ انطباق با مفهوم اصلی آن واژه‌ها به عمل آمده، معادل انگلیسی اغلب آنها نیز در پانویس صفحات و تعریفشان با عنوان فرهنگ واژگان فنی در پایان کتاب ارائه شده است.

نگارنده امیدوار است مطالعه این کتاب بصیرت‌های جدیدی در مسائل قدیمی و پاسخ‌های جدیدی درباره تجربه همه افرادی که در پژوهش شرکت می‌کنند، کشف و ایجاد کند؛ علاوه بر آن به‌عنوان یک راهنمای عملی پژوهش کیفی برای استادان و پژوهشگران نیز مفید افتد.

دکتر حیدرعلی هومن